

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Реферат

**«Економічні імперативи розвитку та комерціалізації
інтелектуальної власності в Україні»**

для участі у конкурсі на здобуття щорічної премії
Президента України для молодих вчених

Вірченко Володимир Віталійович
доктор економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
макро- і мікроекономіки
економічного факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Наукова робота присвячена комплексному вирішенню актуальної наукової проблеми розробки теоретико-методологічних засад дослідження економіко-правової природи, основних тенденцій, економічних імперативів та суперечностей розвитку інтелектуальної власності у глобальному економічному середовищі, а також обґрунтування пріоритетних напрямів формування і розбудови національної системи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності як ключової передумови інноваційної модернізації та стійкого зростання економіки України.

Розроблено концепцію інтелектуальної власності, яка заснована на міждисциплінарному підході з використанням методологічного інструментарію неінституціоналізму, що дозволило комплексно охарактеризувати систему відносин інтелектуальної власності та обґрунтувати її ключове місце у сучасній системі суспільного відтворення. Авторське трактування інтелектуальної власності як інституційно закріпленої належності суб'єкту певного результату інтелектуальної діяльності, що ґрунтується на абсолютному пануванні над об'єктом та вольовому ставленні до нього як до власного, дозволило розмежувати поняття «власності», «права власності», «відносин власності» у сфері інтелектуальної діяльності та обґрунтувати комбінований характер результатів інтелектуальної діяльності, які поєднують риси приватних і суспільних благ.

Поглиблено наукові засади дослідження генези інтелектуальної власності в частині визначення історичних передумов зародження відносин інтелектуальної власності в країнах Західної Європи впродовж XII ст. – XIII ст., виокремлення основних етапів еволюції інтелектуальної власності в глобальному економічному середовищі протягом XIV ст. – XIX ст., висвітлення процесів інституціоналізації інтелектуальної діяльності та поступового розвитку інституційно-організаційного забезпечення реалізації відносин інтелектуальної власності під впливом економічних і соціокультурних трансформацій XX ст. – XXI ст.

Удосконалено структурний аналіз архітекtonіки інтелектуальної власності в частині визначення чотирьох її основних сегментів, а саме: структури відносин інтелектуальної власності (відносини привласнення, комерціалізації, володіння, розпорядження, користування); структури права інтелектуальної власності (майнові і немайнові права, суб'єктивне і об'єктивне право, позитивне і деліктне право); об'єктної структури інтелектуальної власності (об'єкти авторського права, суміжних прав, патентного права, засоби індивідуалізації, інкорпоральні та уречевлені нетрадиційні об'єкти); суб'єктної структури інтелектуальної власності (творці інтелектуального продукту, первинні правонабувачі, роботодавці, правонаступники, посередники на ринку інтелектуальної власності та регулятори).

Досліджено ринок об'єктів інтелектуальної власності як вищу форму розвитку господарського обороту інтелектуального продукту, що формує ефективний трансмісійний механізм, який сполучає систему цивільного обороту результатів інтелектуальної діяльності та сферу суспільного виробництва. Обґрунтовано, що за своїми характеристиками зазначений ринок належить до монополістичної конкуренції, оскільки новизна та творчий характер інтелектуального продукту створюють умови для його диференціації та наділяють його власника ринковою владою, яка надає можливість у короткостроковому періоді максимізувати прибуток, реалізуючи продукцію з високою часткою доданої вартості.

Встановлено, що ціна на інтелектуальний продукт формується під впливом чотирьох груп факторів: інституційних, ринкових, попиту та пропозиції. Доведено, що найбільш ефективними на ринку об'єктів інтелектуальної власності є стратегії диференційованого ціноутворення, зняття вершків та преміальних цін.

Охарактеризовано глобальні тренди розвитку ринку об'єктів інтелектуальної власності, а саме: п'ятикратне переважання кількості реєстрацій об'єктів промислової власності за національною процедурою над кількістю реєстрацій за міжнародною процедурою; зростання концентрації

ринку, на якому домінують Китай, США, Японія, Німеччина та Південна Корея, які у сумі забезпечують понад 60% усіх заявок на реєстрацію об'єктів промислової власності; стрімку динаміку розвитку ринку, яка у понад 2,5 рази перевищує темпи приросту світового ВВП; переважання в міжнародній торгівлі майновими правами інтелектуальної власності внутрішньокорпоративних каналів обміну; поступове зростання кількості порушень прав інтелектуальної власності, лідером яких є Китай.

Поглиблено теоретичні засади дослідження комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності у частині визначення її сутності, функцій у системі суспільного виробництва, ролі в розширеному відтворенні інтелектуального капіталу, розробки об'єктно-орієнтованого підходу до управління господарським оборотом результатів інтелектуальної діяльності у процесі їх комерціалізації, порівняльного аналізу форм та методів управління ризиками комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, а також з'ясування особливостей обліку та оподаткування господарських операцій з об'єктами інтелектуальної власності.

Розкрито сутність фінансово-економічних механізмів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності як організованих форм фінансової діяльності, що задовольняють потреби учасників господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності у фінансових ресурсах та прискорюють їх трансформацію у капітал підприємств реального сектору економіки. Розроблено авторський підхід до класифікації зазначених фінансово-економічних механізмів на три групи (класичні, інноваційні, допоміжні), а також з'ясовано їх роль на різних стадіях життєвого циклу інноваційно активних підприємств. Доведено, що у їхній структурі основоположну роль відіграють два джерела фінансових ресурсів: розміщення цінних паперів та боргове фінансування. Досліджено новітні фінансово-економічні механізми комерціалізації, зокрема патентні свопи, продаж зі зворотним ліцензуванням, сек'юритизація інтелектуальних активів.

Сформульовано концептуальні засади інтелектуальної безпеки суб'єктів господарювання в глобальному економічному середовищі в частині визначення її сутності, принципів реалізації, завдань та функцій у системі комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Обґрунтовано, що в умовах високої волатильності ринку об'єктів інтелектуальної власності, та значного рівня ризиків, які супроводжують їх комерціалізацію, забезпечення інтелектуальної безпеки суб'єктів господарювання створює сприятливі організаційні та інституційні передумови для захисту прав інтелектуальної власності, зростання вартості, ліквідності та рентабельності інтелектуального капіталу. На основі проведеного дослідження автором розроблено цілісну концепцію інтелектуальної безпеки суб'єктів господарювання, зокрема визначено сутність, принципи реалізації, завдання і функції інтелектуальної безпеки у системі комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, теоретичні засади управління, макро- та мікроекономічні інструменти забезпечення інтелектуальної безпеки. Визначено п'ять основних стратегій забезпечення інтелектуальної безпеки в залежності від характеру поведінки економічних суб'єктів на ринку об'єктів інтелектуальної власності та специфіки їх інтересів у сфері захисту прав інтелектуальної власності, а саме: пасивну, нейтральну, активну, агресивну та інтегральну.

Визначено основні суперечності розвитку інтелектуальної власності в глобальному економічному середовищі, зокрема між нематеріальним змістом об'єктів інтелектуальної власності та матеріальною формою їх вираження у інноваційній продукції; між сутністю інтелектуальної власності як драйвера конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та формою її прояву як джерела монопольної влади на сучасних глобалізованих ринках; між виключним характером права інтелектуальної власності та речовою природою власності як базового цивільно-правового інституту та ін.

Досліджено сутність та складові системи інституційного упорядкування відносин інтелектуальної власності, а саме: формальні інституції, що представлені міжнародними договорами, спеціальним

законодавством, нормами загального законодавства та підзаконними актами; неформальні інституції, які структурують взаємодії учасників господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності. Обґрунтовано існування в Україні інституційного розриву, що зумовлений переважанням заміщуючих неформальних інституцій, які створюють для економічних суб'єктів мотивацію до порушення існуючих формальних норм у галузі охорони прав інтелектуальної власності.

Проаналізовано зміст та складові організаційного забезпечення розвитку інтелектуальної власності як на глобальному, так і на національному рівні. Визначено функції та роль ВОІВ у формуванні глобальної системи охорони інтелектуальної власності. Висвітлено історію розвитку вітчизняної системи публічного адміністрування відносин інтелектуальної власності. Обґрунтовано необхідність реструктуризації державної системи охорони інтелектуальної власності в Україні з метою стимулювання господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності та інноваційної модернізації національної економіки.

У науковій роботі виявлено та проаналізовано економічні імперативи розвитку інтелектуальної власності, які визначають пріоритетне значення інтелектуального капіталу в сучасній системі суспільного відтворення та створюють передумови для інноваційного розвитку економіки на засадах комерціалізації інтелектуальної власності, а саме: домінантний імператив, який визначає зміст та загальну логіку усього механізму комерціалізації інтелектуальної власності та постає драйвером соціально-економічного зростання за рахунок реалізації механізму мультиплікації та акселерації інтелектуальної власності в межах системи суспільного відтворення; асцендентні економічні імперативи (ресурсний, інфраструктурний та фінансовий), які формують сприятливі умови для розвитку відносин інтелектуальної власності.

Аналіз статистичних даних Офісу інтелектуальної власності ЄС, Світового банку та статистичного відомства США підтвердив сформовану на

попередніх етапах дослідження гіпотезу про визначальну роль інтелектуальної власності у забезпеченні розширеного суспільного відтворення на засадах інноваційної модернізації виробництва. Результати аналізу продемонстрували, що в країнах ЄС та США галузі економіки, які базуються на інтенсивному використанні об'єктів інтелектуальної власності, генерують понад 40% ВВП, забезпечують понад 90% експорту товарів та послуг і створюють понад 30% усіх робочих місць.

З метою виявлення впливу розвитку ринку об'єктів інтелектуальної власності та інтенсивності їх використання у суспільному виробництві на соціально-економічне зростання було застосовано метод регресійного аналізу та побудовано економетричну модель, яка формалізувала зв'язок між такими змінними: реальний ВВП (GDP, млрд. дол.) в якості залежної змінної; надходження від міжнародного трансферу майнових прав інтелектуальної власності (IR, млрд. дол.); кількість заявок на реєстрацію винаходів за національною процедурою (PT, тис. шт.); кількість заявок на реєстрацію знаків для товарів і послуг за міжнародною процедурою (MD, тис. шт.); грантова підтримка трансферу технологій (TG, млрд. дол.); надходження від експорту високотехнологічної продукції (HX, млрд. дол.). Для оцінки параметрів моделі методом найменших квадратів було використано вибірку зі 100 країн світу у розрізі зазначених вище показників, розрахованих станом на 2018 р. Після перевірки вибірки на відповідність критерію нормального розподілу, оцінки параметрів та тестування якісних характеристик моделі вона набула наступного математично визначеного вигляду:

$$GDP = 73,4*IR + 8,3*PT + 477,6*MD + 226,5*TG + 8,6*HX$$

Інтерпретація результатів економетричного моделювання засвідчує суттєвий мультиплікативний вплив показників розвитку інтелектуальної власності на соціально-економічний розвиток країни, зокрема зростання надходжень від міжнародного трансферу майнових прав інтелектуальної власності на 1 млрд дол. зумовлює приріст ВВП країни на 73,4 млрд дол., а

зростання кількості заявок на реєстрацію винаходів на 1 тис. шт. забезпечує приріст ВВП на 8,3 млрд дол.

Результати кластерного аналізу 100 країн світу за 12 показниками розвитку інтелектуальної власності, які входять до структури індексу глобальної конкурентоспроможності, продемонстрували, що Україна разом із Непалом, Румунією, Еквадором, Перу та Гондурасом належить до групи країн, які характеризуються низьким рівнем розвитку господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності й неефективними системами інституційно-організаційного та фінансово-економічного забезпечення комерціалізації результатів науково-технічної діяльності, що вкрай негативно позначається на місці України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності (83 місце зі 140 країн).

Аналіз головних компонент розвитку інтелектуальної власності в структурі факторів глобальної конкурентоспроможності засвідчив низьку ефективність вітчизняної системи охорони інтелектуальної власності та недостатній розвиток трансмісійних механізмів, які мають стимулювати трансформацію об'єктів інтелектуальної власності в інтелектуальний капітал інноваційних підприємств, що не дозволяє Україні реалізувати у глобальному економічному середовищі стратегічні конкурентні переваги, пов'язані із інноваційною модернізацією виробництва.

За результатами проведеного дослідження виявлено та охарактеризовано основні тенденції розвитку інтелектуальної власності в Україні, а саме: стійке скорочення обсягу заявок та кількості чинних патентів на винаходи та корисні моделі; поступове зменшення кількості наукових кадрів; зростання обсягу заявок та кількості чинних охоронних документів на промислові зразки та знаки для товарів і послуг; зниження кількості інноваційно активних підприємств; скорочення частки витрат підприємств на придбання об'єктів інтелектуальної власності; стійке зниження обсягів інвестицій в інтелектуальний капітал.

Визначено фактори, що негативно впливають на сферу господарського обороту об'єктів інтелектуальної власності та перешкоджають ефективній комерціалізації продуктів творчої інтелектуальної праці в Україні, а саме: відсутність фіскальних стимулів для суб'єктів інтелектуальної діяльності та інноваційно активних підприємств; недостатня ефективність інституційно-організаційного забезпечення реалізації відносин інтелектуальної власності; значна кількість порушень прав інтелектуальної власності, що знижує комерційну привабливість інвестицій у інтелектуальний капітал; відсутність ефективних трансмісійних та фінансово-економічних механізмів комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Обґрунтовано, що за цих умов розбудова ефективної національної системи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності створить передумови для комплексної інноваційної модернізації вітчизняної економіки та реалізації акумульованого інтелектуального потенціалу у сфері суспільного виробництва. За результатами проведеного дослідження визначено сутність, структуру та складові національної системи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Виявлено та охарактеризовано тенденції розвитку інтелектуальної власності в Україні, зокрема стійке скорочення обсягу заявок та кількості чинних патентів на винаходи та корисні моделі; поступове зменшення кількості наукових кадрів; зниження кількості інноваційно активних підприємств; скорочення частки витрат підприємств на придбання об'єктів інтелектуальної власності та ні. Визначено фактори, що перешкоджають ефективній комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в Україні, а саме: відсутність фіскальних стимулів для інноваційно активних підприємств; недостатня ефективність інституційно-організаційного забезпечення реалізації відносин інтелектуальної власності; значна кількість порушень прав інтелектуальної власності; відсутність ефективних трансмісійних та фінансово-економічних механізмів комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку національної системи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в розрізі її основних підсистем, а саме: удосконалення регламентуючої підсистеми (внесення змін до спеціального законодавства в цілях усунення юридичних колізій та його гармонізації з нормами права ЄС; формування дворівневої державної системи охорони інтелектуальної власності); розвиток стимулюючої підсистеми (запровадження фіскальних преференції для суб'єктів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності); підвищення ефективності санкціонуючої підсистеми (внесення змін до адміністративно-деліктного законодавства в частині підвищення стягнень за порушення прав інтелектуальної власності); розбудова фінансової підсистеми (створення належних інституційно-організаційних засад для розвитку венчурного фінансування та банківського кредитування суб'єктів інноваційної діяльності); формування підсистеми ризик-менеджменту (стимулювання розвитку страхування інтелектуальної власності); підвищення ефективності трансмісійної підсистеми (формування інституційно-організаційних засад для розвитку spin-off компаній).

Практичне значення отриманих результатів, сформульованих у роботі теоретичних положень, висновків і рекомендацій полягає у комплексному дослідженні сутності, основних тенденцій, економічних імперативів та суперечностей розвитку інтелектуальної власності у глобальному економічному середовищі, а також розробці на цій основі практичних рекомендацій щодо розбудови національної системи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та стимулювання розширеного відтворення інтелектуального капіталу в Україні.